

Právne dokumenty Organizácie spojených národov na ochranu ľudských práv a slobôd

Anotácia: Článok poskytuje podrobnú analýzu najvýznamnejších medzinárodných právnych dokumentov zakotvujúcich právnu ochranu základných ľudských práv a slobôd tak, ako boli v historickom priereze prijímané Organizáciou spojených národov. Čitateľ má tak možnosť dozvedieť sa, ako sa najmä v období po druhej svetovej vojne vyvíjal systém ochrany ľudských práv v Európe a vo svete a tiež ktoré najvýznamnejšie právne dokumenty prijaté OSN poskytujú nadštátnu právnu ochranu jednotlivcom a skupinám v oblasti ľudských práv a slobôd. Stým súvisí aj cieľ článku, poskytnúť čitateľovi celkový obraz o najvýznamnejších dokumentoch prijatých OSN, o ktoré sa môžu jednotlivci a skupiny oprieť jednak pri vnútroštátnej, ako aj nadnárodnej ochrane svojich základných práv a slobôd.

Kľúčové slová: Ľudské práva a slobody, občianske, politické, hospodárske, sociálne, kultúrne práva, vojnové zločiny, mučenie, neľudské zaobchádzanie, Organizácia spojených národov, Medzinárodná organizácia práce, internacionalizácia ľudských práv a slobôd, Charta OSN, Deklarácia ľudských práv, opčný protokol, medzinárodný súdny dvor.

Myšlienka medzinárodnej ochrany ľudských práv dozrela v priebehu druhej svetovej vojny najmä vzhľadom na následky a utrpenie, ktoré druhá svetová vojna znamenala pre ľudstvo a ktorá stála ľudstvo viac ako päťdesiat miliónov ľudských životov. Do začiatku druhej svetovej vojny, ako aj počas jej priebehu, ochranu práv jednotlivca poskytovalo iba vnútroštátne zákonodarstvo. Táto ochrana sa však v prípade niektorých štátov ukázala ako nepostačujúca a nespoľahlivá. Po druhej svetovej vojne prevzalo zodpovednosť za porušovanie a ochranu ľudských práv medzinárodné spoločenstvo, a to v roku 1945 prijatím *Štatútu Medzinárodného vojenského tribunálu* na Norimberskom procese.

Myšlienka internacionalizácie ochrany ľudských práv sa v tej dobe stala revolučným prelomom v doktríne medzinárodného práva. Pôvodnou myšlienkou bolo regulovať tradičné vzťahy medzi štátmi a inými subjektmi medzinárodného práva, nie však vzťahy jednotlivcov. Postupom času však štáty upustili od názoru, že ochrana ľudských práv je len vnútroštátnou záležitosťou jednotlivých štátov a myšlienka ochrany ľudských práv jednotlivca sa stala záležitosťou aj medzinárodného spoločenstva štátov, konkrétne Organizácie spojených národov (ďalej len OSN). Treba pripomenúť, že OSN ako medzištátne spojenie štátov celosvetového významu vznikla po druhej svetovej vojne ako odozva úsilia národov sveta zabezpečiť svetový mier, no nie menej významným poslaním OSN sa stala aj celosvetová ochrana základných ľudských práv, ktoré patria medzi prirodzené práva ľudí, bez ohľadu na ich národnosť, rasu, náboženské vyznanie, politické presvedčenie alebo krajinu, v ktorej žijú. Dôležité poslanie na pôde OSN v oblasti ochrany ľudských práv plní aj Slovenská republika, ktorá je od 21. mája 2008 riadnym členom Rady OSN pre ľudské práva a vo významnej miere sa podieľa na rozvoji a ochrane ľudských práv v celosvetovom rozmere.

Dôkazom úsilia a postoja OSN k ochrane ľudských práv a slobôd je skutočnosť, že OSN postupom času prijala celý rad medzinárodných zmlúv chrániacich základné práva a slobody jednotlivca, ktoré v súčasnosti možno považovať za právne pramene OSN na ochranu základných ľudských práv a slobôd jednotlivcov a skupín. Členské štáty OSN sa prijatím medzinárodných dohôd, predovšetkým prijatím Charty OSN a Všeobecnej deklarácie ľudských práv, zaviazali, že vytvoria také štátne mechanizmy, ktoré budú garantovať dodržiavanie ľudských práv a slobôd v súlade s medzinárodným právom, pričom každý občan členského štátu OSN po vyčerpaní vnútroštátnych nástrojov ochrany ľudských práv bude mať možnosť využiť medzinárodný alebo regionálny systém ochrany ľudských práv. Táto internacionalizácia ochrany ľudských práv a slobôd v praxi taktiež znamená aj kontrolu

dodržiavania medzinárodných záväzkov, ktoré členské štáty OSN prijatím medzinárodných dohôd o ochrane ľudských práv prevzali.⁶

Napriek úsiliu OSN, Európskej únie a ďalších organizácií svetového významu v jednotlivých častiach sveta dochádza denne aj v súčasnosti k porušovaniu základných práv a slobôd. Býva častým javom, že porušovanie základných ľudských práv a slobôd v niektorých krajinách sveta vrcholí ozbrojenými agresiami, genocídami a vyvražďovaním mnohopočetných spoločenských skupín. Nie zriedkavým javom je aj hladomor v krajinách Afriky, Indie, ale aj ponižovanie, utláčanie a prenasledovanie príslušníkov rôznych národov a etnických skupín práve pre ich národnosť, rasu alebo náboženské vyznanie. Práve tieto závažné skutočnosti sa stali motiváciou, prečo sme sa rozhodli napísať tento článok. Súčasne si dovoľme podotknúť, že vzhľadom na obmedzený rozsah článku nie je možné venovať sa analýze všetkých dokumentov OSN prijatých v záujme celosvetovej ochrany ľudských práv a slobôd, a preto ďalej uvediem skutočne len tie najvýznamnejšie.

Základným právnym prameňom OSN na ochranu ľudských práv a zároveň zakladajúcim právnym dokumentom OSN je **Charta organizácie spojených národov**, ktorú podpísali v San Franciscu dňa 26. júna 1945 a ktorá vstúpila do platnosti dňa 24. októbra 1945. Pôvodný návrh Charty OSN obsahoval len jedno všeobecné ustanovenie o ľudských právach, avšak vďaka aktivite menších štátov a zástupcov mimovládnych organizácií na zakladajúcej konferencii v San Franciscu sa do textu dostali aj ďalšie ustanovenia o ľudských právach, ktoré v súčasnosti tento právny dokument obsahuje. V súčasnosti Charta OSN obsahuje vo svojich ustanoveniach celý rad odkazov na ľudské práva. Už v preambule medzi dôvodmi, ktoré viedli členské štáty k založeniu OSN, je uvedené odhodlanie „...obnoviť vieru v základné ľudské práva a dôstojnosť ľudskej osobnosti...“. Taktiež aj článok 1 Charty OSN zakotvuje ako jeden z hlavných cieľov OSN realizovať medzinárodnú spoluprácu zameranú na riešenie medzinárodných otázok hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a humanitárnych, ako aj na posilňovanie úcty k základným ľudským právam a slobodám. Tieto ustanovenia Charty OSN zakladajú povinnosť jednak pre členské štáty, ako aj pre orgány OSN zamerať svoju činnosť na ochranu ľudských práv a slobôd. Významným orgánom OSN je Hospodárska a sociálna rada OSN. Jednou z jej hlavných úloh je rešpektovanie ľudských práv a slobôd bez akejkoľvek diskriminácie z dôvodu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva. Na zabezpečenie tejto úlohy si Rada podľa Charty OSN (čl. 62) môže vytvárať pomocné orgány v odbore svojej pôsobnosti ako komisie, výbory, spravodajcov komisárov a pod. Pomocou týchto orgánov Rada OSN kontroluje dodržiavanie ľudských práv a slobôd v rôznych štátoch sveta a predkladá Valnému zhromaždeniu OSN správy a odporúčania na zabezpečenie ochrany ľudských práv a slobôd.¹

Veľmi významným právnym dokumentom a prameňom práva OSN je **Všeobecná deklarácia ľudských práv**. Valné zhromaždenie OSN ju prijalo rezolúciou č. 217/III na svojom treťom zasadnutí dňa 10. decembra 1948. Úlohou Všeobecnej deklarácie ľudských práv (ďalej len deklarácia) bolo určiť členským štátom ciele pre budúci vývoj v otázkach ľudských práv, a najmä stanoviť základné zásady na dosiahnutie spoločného štandardu práv jednotlivcov i národov. Deklarácia autoritatívne interpretuje pojmy „základné práva a základné slobody“. Celkovo v tridsiatich článkoch zakotvuje výpočet základných práv a slobôd. Výslovne zakotvuje právo ľudských bytostí narodiť sa slobodnými, s rovnakými právami a slobodami a dôstojnosťou bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, jazyk, politické alebo iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, majetok alebo iný status či krajinu pôvodu. Deklarácia ďalej zakazuje akúkoľvek formu otroctva, ako aj zákaz mučenia, nehumánneho alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania.

⁶ STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*, Bratislava : JUGA, 1994, s. 23.

¹ Charta Organizácie spojených národov, č. 1 a 62.

Podľa deklarácie každý má právo byť rovnoprávnym subjektom, mať rovnaké práva a požívať rovnakú právnu ochranu vrátane ochrany pred akoukoľvek diskrimináciou. Deklarácia dáva právo každému na účinnú nápravu príslušným národným súdom za akty porušujúce jeho základné práva zaručené ústavou a národným právom. V tejto súvislosti má každý právo, aby sa jeho právny nárok a záväzky spravodlivo a verejne prerokovali pred nezávislým a nestranným súdom. Deklarácia mu tiež dáva právo prezumpcie neviny a právo na obhajobu.

V ďalších článkoch deklarácia zakotvuje právo na slobodu pohybu a pobytu. Podľa deklarácie každý má právo opustiť ktorúkoľvek krajinu vrátane svojej a vrátiť sa. Deklarácia taktiež zakotvuje právo na azyl s výhradou, aby žiadateľ o azyl nekonal v rozpore s cieľmi a princípmi Spojených národov.

Okrem spomínaných základných práv a slobôd deklarácia ako jeden z prvých medzinárodných právnych dokumentov zakotvuje právo na vlastníctvo a na jeho ochranu. Taktiež obsahuje súhrn práv a slobôd spojených s náboženským vyznaním a jeho praktizovaním, ako aj právo slobodne sa združovať, slobodne voliť svojich zástupcov do zastupiteľských zborov na základe slobodných volieb s tajným hlasovaním.

Deklarácia vo svojich ustanoveniach však taktiež uvádza, že všetky ňou vyhlásené základné práva a slobody sú limitované povinnosťami každého voči spoločenstvu, v ktorom je možný slobodný a plný rozvoj jeho osobnosti. Pri realizácii svojich práv a slobôd je jednotlivec vo svojom konaní obmedzený právami a slobodami ostatných, ako aj normami morálky, verejného poriadku a všeobecného prospechu demokratickej spoločnosti.

Negatívnou deklarácie je absencia mechanizmu, ako donútiť odporujúce štáty, aby rešpektovali ňou deklarované základné práva a slobody. Deklarácia však získala všeobecné uznanie a mnohé štáty inšpirovala pri kreácii národných prameňov práva.²

Slovenská republika prevzala celú Všeobecnú deklaráciu ľudských práv do svojho právneho poriadku formou ústavného zákona a ňou deklarované základné práva a slobody tvoria obsahovú náplň druhej hlavy Ústavy Slovenskej republiky z roku 1992.

Iným významným dokumentom a právnym prameňom OSN je **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach**. Valné zhromaždenie OSN ho prijalo spolu s **Medzinárodným paktom o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** dňa 16. decembra 1966. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach nadobudol platnosť po ratifikácii 35 štátmi v roku 1976. Bývalá Československá socialistická republika ho prijala dňa 23. marca 1976. **Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach** nadobudol platnosť pre bývalú Česko-Slovenskú federatívnu republiku dňa 12. júna 1991 (Oznámenie FMZV č. 196/1991 Zb., čiastka č. 35, s. 837 – 838).

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (ďalej len pakt) zakotvuje právo národov na sebaurčenie. Toto právo znamená právo národov slobodne si zvoliť svoj politický režim. Pakt na rozdiel od Všeobecnej deklarácie ľudských práv znamená kvalitatívny posun v chápaní základných ľudských práv a slobôd. Ak Všeobecná deklarácia ľudských práv deklarovala ľudské práva vo všeobecných pojmoch, pakt rešpekt k ľudským právam zakotvuje ako právnu povinnosť. Ďalší kvalitatívny rozdiel spočíva v tom, že zatiaľ čo deklarácia zakotvuje základné ľudské práva a slobody ako práva jednotlivca, pakt zakotvuje právo národov na sebaurčenie ako kolektívne právo, ktoré parí všetkým národom. Pakt v čl. 2 ukladá signatárskemu štátu povinnosť na svojom území rešpektovať všetkým jednotlivcom práva uznané paktom. V čl. 2 ods. 3 paktu je uvedené, že štát zabezpečí každému jednotlivcovi, ktorého práva budú porušené, účinnú a efektívnu záruku a nápravu. V čl. 3 paktu je stanovená nediskriminácia a záväzok štátu dbať na princíp rovnosti muža a ženy pri využívaní práv zakotvených v pakte. V čl. 4 paktu je upravená možnosť štátu za

² STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*, Bratislava : JUGA, 1994, s. 27 - 29.

mimoriadnej situácie, ktorá je úradne vyhlásená, prijať opatrenia zmierňujúce záväzky štátu stanovené paktom. Takými obmedzeniami napríklad môžu byť obmedzenia v záujme národnej alebo verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, ochrana verejného zdravia alebo morálky alebo ochrana práv a slobôd iných. Rozsah týchto opatrení je však obmedzený potrebami situácie a podmienkou, že opatrenia nebudú v rozpore s inými záväzkami podľa medzinárodného práva a nebudú znamenať diskrimináciu podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva alebo sociálneho pôvodu.

Celkový rozsah základných ľudských práv a slobôd je uvedený v tretej časti paktu. Konkrétne ide o právo na život (čl. 6), zákaz mučenia a neľudského zaobchádzania (čl. 7), zákaz otroctva a nútenej práce (čl. 8), právo na slobodu a osobnú bezpečnosť (čl. 9), právo zadržanej osoby na humánne zaobchádzanie (čl. 10), zákaz uväznenia za nedodržanie zmluvného záväzku (čl. 11), slobodu pohybu a voľby miesta pobytu (čl. 13), právo na riadne súdne konanie, právo na prezumpciu neviny a na procesné záruky spravodlivosti (čl. 14), zákaz spätnej účinnosti trestného zákonodarstva (zákaz retroaktivity) (čl. 15), právo na priznanie právnej subjektivity (čl. 16), právo na zákonnú ochranu pred zásahmi do súkromného života, rodiny, domova alebo korešpondencie (čl. 17), slobodu myslenia, svedomia a náboženstva (čl. 18), slobodu presvedčenia a prejavu (čl. 19), zákaz vojnovej propagandy a podnecovania k diskriminácii, nenávisti, nepriateľstvu alebo násiliu (čl. 20), právo na pokojné zhromažďovanie (čl. 21), právo na slobodu združovať sa s inými a zakladať organizácie (čl. 22), právo na uzavretie manželstva a zloženie rodiny (čl. 23), práva detí bez diskriminácie podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, národnosti alebo sociálneho pôvodu, majetku alebo rodu a na ochranu (čl. 24), politické práva, najmä volebné právo, právo podieľať sa bez neodôvodnených obmedzení na správe vecí verejných, právo vstúpiť za rovnakých podmienok do verejných služieb (čl. 25), právo na rovnosť a rovnakú zákonnú ochranu pred diskrimináciou z akýchkoľvek dôvodov (čl. 26), ako aj práva menšín (čl. 27).³

Vychádzajúc zo znenia a právnej úpravy základných práv a slobôd zakotvených v jednotlivých článkoch, v porovnaní so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv sú základné práva a slobody v pakte upravené podrobnejšie. Napríklad v čl. 6, ktorý zakotvuje právo na život, pakt zakazuje trest smrti. Taktiež aj čl. 10 určuje osobitný režim pre mladistvých odsúdených a účel trestu, t. j. prevýchovu a nápravu. Taktiež aj čl. 25 vymedzuje širšie a detailnejšie politické práva. Zaraďuje k nim nielen všeobecné volebné právo, ale aj právo vstúpiť do verejných služieb a podieľať sa na správe vecí verejných. K právam menšín patrí podľa čl. 27 právo užívať vlastnú kultúru, vyznávať a prejavovať vlastné náboženstvo alebo používať vlastný jazyk. Značný rozsah má právo na spravodlivý súdny proces a spravodlivý výkon justície garantované v čl. 14 paktu. Pakt zahrnuje okrem práva na spravodlivé a verejné prerokovanie vecí nezávislým a nestranným súdom aj dodržanie prezumpcie neviny vrátane zabezpečenia práva na obhajobu, ochranu pred sebaobvinením, odvolacie právo a záruky súdnej kontroly a taktiež právo na odškodnenie za nesprávne súdne rozhodnutie. Pakt v čl. 14 ods. 7 taktiež zakotvuje zásadu, podľa ktorej nikto nemôže byť trestne stíhaný znovu pre ten istý trestný čin, za ktorý už bol právoplatne odsúdený alebo bol zbavený obžaloby. Negatívom paktu sú proklamatívne a nepresné ustanovenia o práve národov na sebaurčenie alebo ustanovenie o zákaze akejkoľvek vojnovej propagandy, ako aj právo zúčastňovať sa na správe vecí verejných.⁴

Rovnako významným prameňom práva OSN na ochranu ľudských práv ako práve analyzovaný Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach je **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach**. Bol prijatý Valným zhromaždením OSN

³ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

⁴ STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*, Bratislava : JUGA, 1994, s. 31 – 33.

spoločne s Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach dňa 16. decembra 1966. Na rozdiel od Paktu o občianskych a politických právach Pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej len pakt) upravuje voľnejšou formou záväzky signatárskych štátov. Je to tak preto, že pakt touto voľnejšou formuláciou ustanovení rešpektuje rozdielnu ekonomickú úroveň zmluvných štátov, ako aj rozdielne tempo ich ekonomického vývoja.

Pakt v čl. 2 ods. 2 zakotvuje nediskrimináciu založenú na rovnosti práv mužov a žien, ako aj prevenciu pred potláčaním alebo obmedzovaním práv a slobôd. Dovoľuje len také obmedzenia práv a slobôd, ktoré stanoví zákon. Pakt neobsahuje obmedzenie práv z dôvodu mimoriadnej situácie, ako ich zakotvuje Pakt o občianskych a politických právach. Pakt neobsahuje ani ustanovenia o ochrane práva na vlastníctvo a nechráni ani investície. Úpravu týchto otázok ponecháva na bilaterálne medzinárodné dohody. Výpočet práv uvedených v pakte je však rozsiahlejší než vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Aj táto skutočnosť je dôkazom kvalitatívneho vývoja garancie ľudských práv a slobôd, ktorým prešlo Spoločenstvo národov od prijatia Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Pakt konkrétne upravuje nasledujúce hospodárske, sociálne a kultúrne práva: právo na prácu (čl. 6), právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, vrátane primeranej mzdy, rovnakej mzdy za rovnakú prácu, platenú dovolenku (čl. 7), právo zakladať odborové organizácie a združovať sa v nich, ako aj právo na štrajk (čl. 8), právo na sociálne zabezpečenie vrátane práva na sociálne poistenie (čl. 9), právo na ochranu rodiny, ako aj osobitnú ochranu poskytovanú matkám a deťom (čl. 10), právo na primeranú životnú úroveň pre každého a jeho rodinu vrátane dostatočnej výživy, ošatenia, bývania a neustáleho zlepšovania životných podmienok (čl. 11), právo každého na najvyššie dosiahnutú úroveň fyzického a duševného zdravia (čl. 12), právo každého na vzdelanie, najmä na povinné základné vzdelanie a slobodne prístupné pre všetkých, na stredoškolské vzdelanie v rôznych formách (čl. 13).

Zmluvné štáty podľa čl. 14 sa zaviazali vypracovať a prijať v priebehu dvoch rokov podrobný plán opatrení na postupné zavedenie zásady povinného a bezplatného vzdelania pre všetkých, ako aj právo každého zúčastňovať sa na kultúrnom živote a využívať výsledky vedeckého pokroku a požívať ochranu morálnych a materiálnych záujmov, ktoré vyplývajú z jeho vedeckej, literárnej alebo umeleckej tvorby (čl. 25).

Vzhľadom na rozsah práv sa obsahovo pakt zhoduje s obsahom *Európskej sociálnej charty*. Rozdiel medzi oboma dokumentmi spočíva v tom, že motiváciou ustanovení paktu bolo umožniť zmluvným štátom postupné zabezpečovanie práv (zakotvených v pakte) podľa ich ekonomických možností a tempa ich ekonomického rastu. Z uvedeného dôvodu, ako sme už spomenuli, sú ustanovenia paktu väčšinou formulované voľnejšie a nezáväzne (napr. „.... štáty uznávajú právo...“, „....štáty robia kroky a opatrenia...“ a pod.).⁵

Nie menej dôležitými prameňmi OSN na ochranu ľudských práv sú *Dohovory proti otroctvu a nútenej práci*. Ide najmä o nasledujúce dohovory: *Dohovor o zrušení otroctva a obchodu s otrokmi (z. r. 1926)*, *Dohovor ILO č. 29 o nútenej a povinnej práci (z. r. 1930)*, *Dohovor o zákaze obchodu s ľudmi a využívaní prostitúcie iných osôb (z. r. 1950)*, *Protokol o zmene Dohovoru o zrušení otroctva (z. r. 1955)*, *Dodatkový protokol o zrušení otroctva, obchodu s ľudmi a inštitútov a praktík podobných otroctvu (z. r. 1956)*, *Dohovor ILO č. 105 o zrušení nútenej práce (z. r. 1957)*. Keďže v čase kreovania a prijímania prvých medzinárodných dohovorov o ľudských právach, predovšetkým Charty organizácie Spojených národov a Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ešte neboli definované pojmy „ľudské práva a základné slobody“, uvedené dohovory neboli súčasťou medzinárodného systému ochrany ľudských práv. Súčasťou tohto systému sa stali až po prijatí Charty Všeobecnej deklarácie ľudských práv.

⁵ STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*, Bratislava : JUGA, 1994, s.54 – 55

Významnú skupinu prameňov OSN na ochranu ľudských práv, predovšetkým na ochranu sociálnych práv, tvorí sústava **dohovorov týkajúcich sa výkonu práce a s ňou súvisiacich vzťahov**. Ide o dohovory, ktoré sa venujú predovšetkým otázkam úpravy pracovného času, predchádzaniu nezamestnanosti, právu na rovnakú odmenu za rovnakú prácu, slobodne sa združovať v odborových organizáciách, ako aj úprave ďalších základných práv súvisiacich s výkonom práce. Ochranou sociálnych práv súvisiacich s výkonom práce sa na medzinárodnej úrovni už od roku 1919 zaoberá **Medzinárodná organizácia práce (ILO)**, ktorá koordinuje svoju činnosť predovšetkým s Hospodárskou a sociálnou radou OSN. Z podnetu ILO bolo prijatých viac ako 150 medzinárodných dohovorov na ochranu sociálnych práv. Počet odporúčaní adresovaných jednotlivým štátom je oveľa vyšší. Pre obmedzený rozsah strán tejto práce vymenujem len niektoré skutočne najdôležitejšie dohovory patriace do uvedenej skupiny. Sú nimi napr.: **Dohovor obmedzujúci pracovnú dobu v priemyselných podnikoch na 8 hodín denne a 48 hodín týždenne (z r. 1919)**, **Dohovor stanovujúci najnižší prípustný vek detí pre prácu v priemysle (z. r. 1919)**, **Dohovor o prípustnom veku detí na zamestnanie v poľnohospodárstve (z. r. 1921)**, **Dohovor o nútenej a povinnej práci (z r. 1930)**, **Dohovor o slobode odborového združovania a ochrane práva združovať sa v odboroch (z. r. 1948)**, **Dohovor o nočnej práci žien zamestnaných v priemysle (z. r. 1934)**, **Dohovor o rovnakom odmeňovaní mužov a žien za prácu rovnakej hodnoty (z r. 1951)**, **Dohovor o zrušení povinnej práce (z r. 1957)**, **Dohovor proti diskriminácii v zamestnaní a povolani (z r. 1958)**, **Dohovor o minimálnom veku pre prácu pod zemou v baniach (z. r. 1965)**, **Dohovor o liečebnej preventívnej starostlivosti a nemocenských dávkach (z. r. 1969)**, **Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (z. r. 1990) a mnohé ďalšie**.

Do systému právnych prameňov OSN na ochranu ľudských práv a slobôd patrí jednoznačne aj **Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy**. Valné zhromaždenie OSN ho prijalo na svojom treťom zasadnutí dňa 9. decembra 1948. Dohovor v čl. 2 definuje genocídu ako činnosť zameranú na úmyselné úplné alebo čiastočné zničenie niektorej národnostnej, etnickej, rasovej alebo náboženskej skupiny. Uvádza taktiež formy konania, ktorými je možné spáchať medzinárodný zločin genocídy. Podľa čl. 4 osobami zodpovednými za zločin genocídy môžu byť ústavní činitelia, verejní funkcionári, ako aj súkromné osoby. Genocída, či už bola spáchaná počas vojny, alebo v mieri, je podľa dohovoru medzinárodným zločinom a štáty, ktoré podpísali dohovor, sa zaviazali zabrániť páchaniu genocídy, trestať jej páchatel'ov podľa svojho národného zákonodarstva alebo ich vydať na trestné stíhanie Medzinárodnému súdnemu dvoru. Podľa čl. 9 dohovoru Medzinárodný súdny dvor je príslušný konať vo veciach zločinov genocídy, taktiež riešiť spory týkajúce sa výkladu genocídy, ako aj riešiť spory vyplývajúce zo zodpovednosti za plnenie dohovoru.⁶

Medzi nevynechateľné dokumenty OSN tvoriace právne pramene na ochranu ľudských práv patrí aj **Dohovor o nepremlčateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti**, ktorý Valné zhromaždenie OSN prijalo dňa 26. novembra 1968. Na území bývalej ČSSR nadobudol platnosť dňa 11. novembra 1970 a od tohto dňa je platný aj pre Slovenskú republiku.

Za dôležité medzinárodné dokumenty, ktoré tvoria právne pramene OSN na ochranu ľudských práv, považujeme aj dohovory proti diskriminácii. Členské štáty OSN prijali celý rad dohovorov, rezolúcií a deklarácií, ktoré zakazujú akúkoľvek formu diskriminácie. Za dôležité považujeme spomenúť predovšetkým **Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie** (platí od roku 1969) a **Deklaráciu k čl. 14 Medzinárodného dohovoru**. Obidva dokumenty ukladajú zmluvným stranám povinnosť zabrániť šíreniu myšlienok založených na rasovej diskriminácii alebo nenávisti a podnecovaní k rasovej

⁶ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach.

diskriminácii najmä tým, že vyhlásia za zakázané organizácie, ktoré sa zaoberajú takýmito aktivitami. Aplikačným orgánom kontrolujúcim dodržiavanie dohovoru signatárskymi štátmi je Výbor osemnástich nezávislých expertov. Podľa čl. 9 dohovoru sú štáty povinné predkladať (každé dva roky) generálnemu tajomníkovi OSN na prerokovanie vo výbore správy o legislatívnych, súdnych a administratívnych opatreniach, ktoré prijali na vykonanie dohovoru.

Iným významným právnym prameňom OSN proti diskriminácii je **Medzinárodný dohovor o potlačení a trestaní zločinu apartheidu**. Valné zhromaždenie OSN ho prijalo dňa 30. novembra 1973 a platnosť nadobudol 18. júla 1976. V rovnakom čase sa stal záväzný aj pre bývalú ČSSR. Tento dohovor vyhlásil apartheid za zločin proti ľudskosti a predmet trestnej zodpovednosti. Podľa čl. 5 dohovoru môžu všetky zmluvné štáty stíhať na svojom území osoby obvinené zo zločinu apartheidu. Predseda Rady OSN pre ľudské práva je oprávnený podľa dohovoru menovať trojčlennú komisiu („Skupinu troch“), ktorá zastupuje zmluvné štáty. Tento orgán posudzuje správy pravidelne predkladané zmluvnými štátmi, ktoré obsahujú údaje o legislatívnych, súdnych a administratívnych opatreniach na vykonanie dohovoru.

Do skupiny medzinárodných dokumentov na odstránenie diskriminácie patrí aj **Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien**. Nadväzuje na Dohovor o politických právach žien z roku 1953, ako aj na ďalšie medzinárodné dokumenty, ktoré upravujú postavenie žien a poskytujú im medzinárodnú ochranu. Dohovor požaduje od štátov, aby dosiahli odstránenie predsudkov založených na podradenosti žien voči mužom, ako aj predsudky o tradičných úlohách žien v rodine. V zmysle čl. 5 Dohovoru by sa štáty mali usilovať, aby materstvo bolo chápané ako spoločenská funkcia, tiež aby výchova a rozvoj detí bolo spoločným úsilím oboch rodičov, nie len ženy – matky. Dohovor v ďalších článkoch vyzýva členské štáty, aby zabránili vykorisťovaniu žien formou prostitúcie (čl. 6), tiež aby ženy neboli diskriminované v politike a vo verejnom živote (čl. 7), taktiež aby ženy získali rovnoprávnosť s mužmi vo vzdelaní (čl. 10), v zamestnaní (čl. 11), v poskytovaní zdravotníckej starostlivosti (čl. 12), v manželstve, resp. v manželských a v rodinných vzťahoch (čl. 16). Kontrolu nad dodržiavaním Dohovoru vykonáva **Výbor pre odstránenie diskriminácie žien**.⁷

Dňa 10. decembra 1999 v New Yorku Valné zhromaždenie OSN prijalo **Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien**. Pre Slovenskú republiku nadobudol platnosť 17. februára 2001.

Významným právnym dokumentom patriacim do systému právnych prameňov OSN na ochranu ľudských práv patrí aj **Dohovor o právach dieťaťa**, ktorý prijalo Valné zhromaždenie OSN dňa 20. novembra 1989. Nadobudol platnosť dňa 2. septembra 1990. Bývalá Československá federatívna republika ho prijala 6. februára 1991. V preambule dohovoru členské štáty OSN vyhlásili, že detstvo má nárok na osobitnú ochranu a pomoc a že rodina ako základná jednotka spoločnosti a prirodzené prostredie pre rast a blaho všetkých svojich členov, najmä detí, musí mať nárok na potrebnú ochranu a pomoc, aby mohla plniť svoju úlohu v spoločnosti. Ustanovenia dohovoru jednak definujú pojem „dieťa“ (čl. 1), ako aj ukladajú štátom povinnosť zabezpečiť, aby dieťa nezostalo bez štátnej príslušnosti (čl. 7 ods. 2) a aby sa **princíp priority záujmov dieťaťa** zakotvil v zákonodarstve členského štátu. Dohovor ďalej zakotvuje zásadu spoločnej zodpovednosti rodičov za výchovu a vývoj dieťaťa. V ďalších ustanoveniach dohovor upravuje najrozličnejšie životné situácie, v ktorých sa môže dieťa ocitnúť bez svojho pričinenia a v ktorých vyžaduje ich postavenie a ochrana práv osobitnú reguláciu, ako sú napríklad osvojenie, utečenecký štatút, postihnuté

⁷ Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. čl. 5, 6, 7, 10, 11, 12, 16.

dieťa, zdravotnícka starostlivosť, sociálne zabezpečenie, zabezpečenie životných podmienok nevyhnutných pre rozvoj dieťaťa a záruk jeho postavenia.⁸

Na implementáciu dohovoru dohliada Výbor OSN pre práva dieťaťa pôsobiaci od septembra 1991. Štáty sú zaviazané pravidelne, každý piaty rok, predkladať výboru správu o implementácii dohovoru. Výbor vždy poskytne vláde príslušného štátu odporúčania, ako môže štát zlepšovať presadzovanie ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa.⁹

Dňa 25. mája 2000 Valné zhromaždenie OSN v New Yorku **prijalo Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii**. Pre Slovenskú republiku nadobudol platnosť dňa 25. júla 2004. Valné zhromaždenie OSN toho istého dňa prijalo aj **Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, o účasti detí v ozbrojených konfliktoch**.¹⁰ Vláda Slovenskej republiky tento protokol prijala dňa 7. júla 2006.

Ďalšiu významnú skupinu právnych prameňov OSN tvoria štyri **Ženevské dohovory**. Boli prijaté Valným zhromaždením OSN dňa 12. septembra 1949. Konkrétne ide o **Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli**, **Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori**, **Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami** a **Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny**. Ide o základné dokumenty medzinárodného humanitárneho práva, ktoré upravujú pravidlá a všeobecné podmienky zaobchádzania s chorými a ranenými v poli, všeobecné podmienky zaobchádzania s ranenými, chorými a stroskotanými členmi námorných armád na mori, podmienky zaobchádzania s vojnovými zajatcami, ako aj ochranu civilného obyvateľstva počas vojnového konfliktu.

K Ženevským dohovorom boli na medzinárodnej diplomatickej konferencii v Ženeve v rokoch 1974 až 1977 prijaté dva **Dodatkové protokoly k Ženevským protokolom**. Ustanovenia prvého dodatkového protokolu sa týkajú ochrany obetí medzinárodných vojnových konfliktov a osobitne ochrany civilného obyvateľstva zo zreteľom na použitie zbraní hromadného ničenia. Zakazujú útoky a bombardovanie miest a dedín, aj keď sa v nich nachádzajú vojenské objekty. Taktiež zakazujú útoky na civilné objekty, historické budovy a umelecké diela, ničenie zásob potravín civilného obyvateľstva, útoky na životné prostredie a represálie na civilnom obyvateľstve. Druhý dodatkový protokol upravuje ochranu obetí ozbrojených konfliktov iného ako medzinárodného charakteru. Týka sa obetí ozbrojených konfliktov vnútroštátneho charakteru, všeobecne označovaných ako občianske vojny. Obsahuje konkrétne pravidlá zakotvené v čl. 3 IV. Ženevského protokolu.¹¹

Slovenská republika sa stala zmluvnou stranou týchto dohovorov ako nástupnícky štát zaniknutej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky **Deklaráciou o sukcesii do Ženevských dohovorov a ich dodatkových protokolov** z 2. apríla 1993 (deklarácia nadobudla účinnosť 10. októbra 1993). Uvedenou deklaráciou Slovenská republika sukcedovala (prevzala právne záväzky) vyplývajúce pre ňu zo všetkých bilaterálnych a multilaterálnych medzinárodných zmlúv, ktorými bola viazaná zaniknutá ČSFR.¹²

Právne pramene OSN na ochranu ľudských práv sa týkajú aj ochrany práv utečencov a osôb bez štátnej príslušnosti (apolitov). Túto ochranu im poskytuje **Dohovor o právnom postavení utečencov**, ktorý bol prijatý Valným zhromaždením OSN dňa 22. apríla 1954 na

⁸ STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*. Bratislava : JUGA, 1994, s. 71 – 72.

⁹ Od decembra 2008 je členom Výboru OSN pre práva dieťaťa aj zástupca Slovenskej republiky, PhDr. Peter Guráň- zamestnanec Slovenského národného strediska pre ľudské práva.

¹⁰ http://www.snslp.sk/rs/snslp_rs.nsf/0/EFB05D007FDB737FC1257077003B4A4E?OpenDocument, 4. 12. 2009

¹¹ STRÁŽNICKÁ, V. ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*. Bratislava : JUGA, 1994, s. 75-76.

¹² <http://www.psp.cz/eknih/1998nr/stenprot/031schuz/s031008.htm> (9.12.2009)

Konferencii splnomocnencov OSN o právnom postavení utečencov a osôb bez štátnej príslušnosti, konanej dňa 2. až 25. júla 1951 v Ženeve a **Protokol k Dohovoru o právnom postavení utečencov** prijatý Valným zhromaždením OSN dňa 4. októbra 1967. Dohovor aj protokol celkovo ratifikovalo 144 zmluvných štátov OSN. Slovenská republika ako nástupnícky štát zaniknutej ČSFR ratifikovala dohovor aj protokol dňa 4. februára 1993.

Dohovor definuje predovšetkým pojem utečenca. Podľa dohovoru sú za utečencov považované osoby, ktoré opustili územie svojho štátu za mimoriadnych okolností a nemôžu alebo sa nechcú vrátiť späť. Mimoriadne okolnosti bývajú vyvolané hlavne vojnovými udalosťami alebo občianskym konfliktom v štáte. Zmluvné štáty sa prijatím dohovoru a protokolu zaviazali poskytovať utečencom rovnaké zaobchádzanie ako svojim občanom, a to v otázkach náboženstvá, umeleckých práv, priemyselného vlastníctva, prístupu k súdom, pridelu potravín, základného vzdelania, verejnej podpory, pracovných podmienok, sociálneho zabezpečenia, ako aj daní. Pri vykonávaní zhromažďovacieho práva a práva na zamestnanie majú mať rovnaké postavenie ako cudzí štátni príslušníci podľa doložky najvyšších výhod. Podľa oboch dokumentov majú mať utečenci ďalej rovnaké práva ako cudzinci, pokiaľ ide o právo nadobúdať hmotný a nehmotný majetok, právo vykonávať slobodné povolanie, právo na vzdelanie a slobodu pohybu. Nad dodržiavaním práv utečencov a apolitov dozerá Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR), vytvorený v roku 1951.

Súčasťou systému právnych prameňov OSN na ochranu ľudských práv sú aj medzinárodné dokumenty týkajúce sa ochrany práv menšín. V tejto oblasti OSN prijala viacero medzinárodnoprávných noriem, ktoré v univerzálnej podobe popri iných ľudských právach upravujú aj ochranu práv menšín. Takým dokumentom je **Medzinárodný pakt o politických a občianskych právach**. Tento dokument priznáva menšinám právo na vlastné školy, na náboženstvo, na kultúrne inštitúcie, na používanie vlastného jazyka v tlači, na verejných zhromaždeniach a pred súdmi, ako aj na zabezpečenie prostriedkov potrebných na tieto účely.

Iným medzinárodnoprávnym dokumentom OSN, ktorý upravuje práva menšín, je aj už spomínaný **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach**, ktorý príslušníkom etnických, náboženských alebo jazykových menšín dáva právo užívať svoju vlastnú kultúru, vyznávať a prejavovať svoje vlastné náboženstvo, ako aj používať svoj vlastný jazyk.¹³ Taktiež aj v **Dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie**, ako aj v ďalších medzinárodnoprávných dokumentoch proti diskriminácii sú ustanovenia týkajúce sa ochrany práv osôb patriacich k menšinám.

Bezpochyby najvýznamnejším medzinárodnoprávnym dokumentom, ktorý poskytuje ochranu menšinám, je však **Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám**. Valné zhromaždenie OSN ju prijalo na svojom zasadnutí dňa 18. decembra 1992. Deklarácia v čl. 1 zaväzuje zmluvné štáty chrániť národnostnú, etnickú, kultúrnu, náboženskú a jazykovú menšinu, ktorá žije na jeho území, a vytvárať podmienky na ochranu práv menšín, najmä prijímaním vhodnej legislatívy a iných opatrení na dosiahnutie tohto cieľa. Podľa deklarácie osoby patriace k menšinám majú právo užívať vlastnú kultúru, vyznávať a vykonávať svoje náboženstvo, slobodne používať svoj jazyk tak v súkromí, ako aj na verejnosti, ako aj vlastné združenia.

Významnou udalosťou v oblasti ochrany práv menšín bolo na pôde OSN prijatie **Deklarácie OSN o právach domorodého obyvateľstva**. Valné zhromaždenie OSN ju prijalo dňa 14. septembra 2007 aj napriek odporu USA, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu, ktoré neprijatie deklarácie argumentovali jej nezlučiteľnosťou s existujúcou legislatívou. Deklaráciu OSN o právach domorodého obyvateľstva najprv v júni 2006 schválila Rada OSN pre ľudské práva a následne ju postúpila na schválenie Valnému zhromaždeniu OSN. Deklarácia, prijatá

¹³ Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, čl. 27.

po viac než 20 rokoch diskusií, apeluje na krajiny, aby zabránili nútenej migrácii pôvodných obyvateľov, konfiškáciám ich pozemkov a násilnému začleňovaniu do iných kultúr. Zakotvuje rovnosť viac než 370 miliónov pôvodných obyvateľov a priznáva im právo na zachovanie svojich vlastných inštitúcií a kultúrnych i duchovných tradícií. Ustanovuje taktiež kritériá na boj proti diskriminácii a marginalizácii, ako aj na zabránenie porušovania ľudských práv domorodých obyvateľov. Domorodým obyvateľom taktiež priznáva právo na kontrolu nad miestami svojho náboženského a kultúrneho dedičstva a právo na riadenie svojho vlastného vzdelávacieho systému vrátane možnosti výuky v ich rodnom jazyku.¹⁴

Záverom chceme vyjadriť presvedčenie, že uvedená analýza právnych dokumentov OSN o ochrane základných práv a slobôd poskytne čitateľovi dostatočný prehľad o najvýznamnejších právnych prameňoch OSN poskytujúcich nadnárodnú ochranu základných ľudských práv a slobôd jednotlivcom a skupinám a zároveň môže pôsobiť ako vhodný literárny prameň pre štúdium problematiky ochrany ľudských práv.

Literatúra

KUREJ, F. *Európska sociálna politika*. Bratislava : Rukopis, 1998

KOGANOVÁ, V., LEŠKA, D., MESEŽNIKOV, G. *Demokracia a ochrana ľudských práv. Teória, prax, medzinárodná úprava*. Bratislava : Ekonomická univerzita, Slovenské združenie pre politické vedy, 1996.

STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. *Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv*. Bratislava : JUGA, 1994.

SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv*. Bratislava : Poradca podnikateľa, 2003, s. 445.

ZACHOVÁ, A. *Význam Všeobecnej deklarácie ľudských práv po 60 rokoch a jej odkaz pre Slovensko. Zborník z konferencie konanom 9. decembra 2008*. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2009.

ZACHOVÁ, A. *Aktuálne otázky ochrany základných ľudských práv a slobôd v Slovenskej republike. Recenzovaný zborník*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2008.

ZACHOVÁ, A. *Uplatňovanie práv migrujúcich osôb, imigrantov a žiadateľov o azyl v SR. Zborník z celoslovenského odborného seminára s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : BVŠP, 2008.

Charta Organizácie spojených národov

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Internetové zdroje

<http://www.sme.sk/c/3486244/valne-zhromazdenie-osn-prijalo-deklaraci-u-prav-domorodeho-obyvateľstva.html>, (4. 12. 2009)

http://www.snspl.sk/rs/snspl_rs.nsf/0/EFB05D007FDB737FC1257077003B4A4E?OpenDocument, 4. 12. 2009

http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_pravaimplementacne_spravy_k_ludskopravnym_dohovorom (9. 12. 2009)

<http://www.psp.cz/eknih/1998nr/stenprot/031schuz/s031008.htm> (9.12.2009)

¹⁴ <http://www.sme.sk/c/3486244/valne-zhromazdenie-osn-prijalo-deklaraci-u-prav-domorodeho-obyvateľstva.html>

Key words: human rights and freedoms, citizen, political, economic, social, cultural rights, war crimes, torture, inhuman treatment, United Nations Organisation, International Labour Organisation, internationalisation of human rights and freedoms, UN Charter, Declaration of Human Rights, Optional Protocol, International Court of Justice.

Summary

Article deals with motivation of the United Nations Organisation decision to become an international organisation providing transnational protection of fundamental human rights and freedom to groups and individuals besides its main mission – to protect world peace. Aim of the article was to provide the reader with a rounded-off image on the most important legal documents adopted by United Nations for protection of fundamental rights and freedoms. The article brings quite detailed analysis of the UN documents which can be used by individuals as well as by various minority groups in protection of their rights and freedoms at both national and international levels.

*doc. JUDr. Antonín Nesvadba, PhD.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Katedra verejnoprávnych vied
e-mail: Antonin.Nesvadba@minv.sk*

Recenzent: prof. JUDr. Ján Svák, CSc.